

UDK 327:351.824.11
Bibliid 0543-3657, 76 (2025)
God. LXXVI, br. 1194, str. 503–519
Pregledni naučni rad
Primljen: 09. 06. 2025.
Revidiran: 21. 08. 2025.
Prihvaćen: 30. 09. 2025.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2025.76.1195.4
CC BY-SA 4.0

Nevena ŠEKARIĆ STOJANOVIĆ¹

Energetski regionalizam: poreklo koncepta i empirijske refleksije

SAŽETAK

S porastom akademske, političke i medijske zainteresovanosti za energetska pitanja poslednjih nekoliko decenija uočljiv je i porast novih i/ili redefinisanih starih koncepata kojima se iz različitih disciplinarnih perspektiva tematizuje ova problematika. Jedan od takvih konceptualnih aparata jeste i energetski regionalizam. Neopravdano zapostavljen, regionalni nivo analize, pored globalnog i nacionalnog, može proizvoditi značajne uvide u vezi sa ključnim pitanjima energetske bezbednosti i energetske politike. Sledstveno tome, cilj ovog rada je sinteza najznačajnijih pogleda na energetski regionalizam, odnosno rasvetljavanje načina na koji neka od ključnih energetske pitanja interaguju sa procesima regionalizacije. Rezultati takvih dinamika jesu tzv. energetske regioni koji baštine diverzitet aktera, praksi upravljanja i norme kojima se regulišu uspostavljeni odnosi. Premda je razvoj koncepta energetske regionalizacije u samom početku, analiza ukazuje na neophodnost daljeg preispitivanja i unapređenja koncepta s obzirom na to da određena energetska pitanja mogu imati transformativne implikacije na društvenu i političku dinamiku jednog regiona.

Ključne reči: energetski regionalizam, energetska bezbednost, energetska politika, region, energetski region, energetska infrastruktura.

¹ Naučna saradnica, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: nevena.sekarić@diplomacy.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-4514-6498>.

Energy Regionalism: Conceptual Origins and Empirical Insights

SUMMARY

With the growing academic, political, and media interest in energy issues over the past few decades, there has been a noticeable emergence of new and/or redefinition of existing concepts addressing these issues from various disciplinary perspectives. One such conceptual framework is energy regionalism. Although often unjustifiably overlooked, the regional level of analysis, alongside global and national levels, can offer valuable insights into key issues of energy security and energy policy. Accordingly, the aim of this paper is to synthesize the most significant perspectives on energy regionalism and to shed light on how some of the key energy-related issues interact with regionalization processes. The outcomes of such dynamics are so-called energy regions, characterized by a diversity of actors, governance practices, and norms regulating the established relations. Although the development of the energy regionalism concept is still in its early stages, the analysis highlights the need for further critical examination and refinement of the concept, especially considering that certain energy-related issues may have transformative implications for the social and political dynamics of a region.

Keywords: energy regionalism, energy security, energy policy, region, energy region, energy infrastructure.

Uvod

Energija i energetski resursi, opšte je prihvaćeno, predstavljaju stvar od globalnog, nacionalnog i individualnog značaja. Bez ključnih energetskih resursa nema razvoja nijednog društva niti privrede. Ipak, značaj energije i pristupa i saobraćanja energentima po regionalni nivo, čini se, dugo je bio zanemaren. Energija je, kako to navode pojedini autori, postala jedno od regionalnih pitanja usled određenih specifičnosti koje odlikuju njihovu materijalnu prirodu (Hancock, Palestini & Szulecki, 2020, 173). U vezi sa tim, konceptualni alati kojima se tematizuje veza između energetskih pitanja i regionalne dinamike sve više dobijaju na značaju.

Od naftnih kriza tokom sedamdesetih godina 20. veka pitanja povezana sa ključnim energetskim resursima ne gube na značaju. Štaviše, pozicioniranjem prirodnog gasa i, u skorije vreme, obnovljivih izvora energije (OIE) u područje visoke politike, energenti i odnosi energetske međuzavisnosti država postaju ne samo politizovani, već i sekuritizovani. Drugim rečima, izazovi koji stoje u vezi sa snabdevanjem energentima percipiraju se kao bezbednosna pretnja, a u cilju njihove minimizacije usvajaju se specijalne mere koje prevazilaze uobičajene političke procedure. Isprepletanost energetskih sa klimatskim pitanjima, oskudica

energetskih resursa, rastuće ekonomije i njihove energetske potrebe, zahtevi koje ispostavlja energetska tranzicija i sl. rezultirali su pojačanim akademskim, političkim i medijskim interesovanjem za temat energetskih politika i energetske bezbednosti.

I dok su se energetska pitanja, tradicionalno, uglavnom vezivala za velike sile, odnosno globalno energetska tržište, ali i za nacionalni nivo analize i neophodnost rasta nacionalnih ekonomija, čini se da je onaj regionalni nivo određeno vreme bio zapostavljen. Razlog tome svakako jeste priroda energenata koji su u određenom vremenskom periodu trasirali međunarodne odnose – dok je nafta u velikoj meri predodredila prirodu međunarodnih odnosa tokom 20. veka, prirodni gas i OIE značajno utiču na savremene relacije koje se u energetska domenu uspostavljaju između država. Za razliku od nafte, prirodni gas i OIE su u značajnijoj meri „lokalizovani“.² To konkretno znači da se njihova ekstrakcija, proizvodnja i distribucija dešavaju unutar geografski omeđenijih prostora, što kvalitativno utiče na uspostavljanje odnosa između država koje dele energetska infrastrukturu. Drugim rečima, sama priroda savremenih energetskih sistema jeste, u većini slučajeva, regionalna (Johnson & VanDeveer, 2024, 290).

Posmatrati region kao isključivo fizičko mesto koje tvori skup država umanjuje diverzitet koji pruža regionalno umrežavanje određenih aktera. Premda države i dalje ostaju ključni subjekti međunarodne zajednice, ne treba izgubiti iz vida i druge entitete koji svojim delovanjem mogu proizvoditi značajne posledice po regionalnu dinamiku, poput komercijalnih aktera, nevladinih organizacija, građanskih pokreta i sl. Osim toga, takva regionalna umrežavanja determinišu i određeni procesi i norme koje skupa čine neraskidivo povezanu celinu regionalne dinamike. Otuda potreba da se sagleda i razume način na koji se različiti „regionalizmi“ (akteri, procesi, institucije i organizacije) ukrštaju sa ključnim energetskim pitanjima (Hancock, 2024, 282).

Veza između energije i procesa regionalizacije glavni je predmet ovog rada. Shodno tome, cilj je rasvetliti značaj koji energetska pitanja mogu imati po oblikovanje regionalne dinamike. Drugim rečima, istraživačko pitanje od koga se polazi jeste da li energetska pitanja mogu i na koji način transformativno uticati na regionalne dinamike? S obzirom na to da je koncept energetskog regionalizma relativno novijeg datuma, kao ključni cilj ovog rada ispostavlja se upravo njegova konceptualna analiza, odnosno pregled i sistematizacija najznačajnijih uvida kojima se tematizuje sprega između energije i regionalizacije. Imajući to u vidu, korišćeni metodološki postupak prvenstveno podrazumeva pregled literature kojom se ispituje veza između procesa regionalizacije i nekih ključnih

² Izuzetak je tečni prirodni gas.

energetskih pitanja. Shodno tome, u radu je najpre dat sažet prikaz pojmovnog određenja regiona, regionalizma i regionalizacije. Potom sledi centralni deo rada u vidu konceptualizacije energetskog regionalizma i identifikovanja nekih od potencijalnih energetskih regiona u praksi. Po rasvetljavanju empirijskih primera slede zaključna razmatranja, uz skiciranje mogućih pravaca budućih istraživanja.

Region, regionalizam i regionalizacija

Konceptualni koreni regionalizma jesu multidisciplinarni te tako baštine intelektualne doprinose geografskih nauka, nauka o međunarodnim odnosima i međunarodne ekonomije i upravljanja životnom sredinom (Johnson & VanDeveer, 2024, 290). Pretpostavka od koje polaze autori koji se bave tematikom regiona i regionalizama jeste da akteri koje čine određeni region imaju više zajedničkih karakteristika sa ostalim akterima tog regiona negoli sa onim akterima koji nisu deo tog prostora.

Akademski interes za regionalni nivo analize iz perspektive međunarodnih odnosa i studija bezbednosti probuđen je nakon Hladnog rata, sa produblivanjem i proširivanjem ovih disciplina. Tako akteri i procesi odgovorni za stvaranje i održavanje regiona i interregionalne dinamike postaju predmet istraživačkog interesovanja. Sa nestankom bipolarnog svetskog uređenja, ali i sa skorašnjom deklinacijom globalnog hegemonu, regioni postaju bitno područje akademske zainteresovanosti usled diverziteta dinamika u koje su uključeni i koje produkuju. Dok, s jedne strane, fokusiranost na globalni nivo analize zanemaruje aktere koji lokalnije deluju, nacionalni nivo analize, s druge, karakteriše isuviše uska fokusiranost i državocentrična perspektiva koja može zanemariti regionalnu dinamiku unutar koje konkretna država egzistira. Regionalni nivo analize, stoga, potencijalno nadomešćuje nedostatke koji determinišu globalni i nacionalni nivo.

Ovde je bitno pomenuti da region u analitičkom smislu ne mora nužno podrazumevati granicama zadat fizički prostor; region kao konstrukt kog tvore različiti akteri i procesi prvenstveno figurira kao bitan okvir za analizu određene dinamike. U geografskom smislu granice kontinenata su jasne, ali takve granice nisu nužno prepreka regionalnoj saradnji u političkom, bezbednosnom, ekonomskom ili kulturološkom smislu. Primera radi, MENA region (engl. *Middle East and North Africa*) obuhvata sve mediteranske zemlje, nezavisno od toga da li su deo evropskog, afričkog ili azijskog kontinenta. Dodatno, nije neuobičajeno da se unutar jednog regiona vrši distinkcija na više podregiona. Tako prilikom tematizacije evropske energetske bezbednosne dinamike određeni autori prave razliku između kavkaskih zemalja članica Istočnog partnerstva (Jermenija, Azerbejdžan, Gruzija) i zemalja severoistočne

Evrope (Ukrajina, Moldavija, Belorusija) u okviru Istočnog partnerstva EU.³ Regioni su, dakle, socijalni konstrukti koji uključuju teritorijalnost (lokaciju) i geografsku ili normativnu bliskost (Börzel & Risse, 2016, 6). U tom smislu regioni nisu samo geografski (za)dati, već podrazumevaju postojanje relacionih mreža između teritorijalnih entiteta i njihovih upravljačkih struktura, pri čemu je infrastruktura ta koja ima centralnu ulogu kada je reč o energetsom domenu (Johnson & VanDeveer, 2024, 290).

Regioni u bezbednosnom smislu, kako to navodi Lipovac, podrazumevaju prostor koji obuhvata „države koje uspostavljaju značajne interakcije koje presudno utiču na bezbednosnu dinamiku unutar regiona“ (Lipovac, 2016, 87). I dok najčešće obuhvataju teritorijalno susedne države, regioni neretko obuhvataju i čitav kontinent pod pretpostavkom da takve države dele određene zajedničke karakteristike (poput Evrope). Dodatno, region može biti i transkontinentalno percipiran (poput transatlantskog prostora ili Evroazije) ukoliko se analiza koncentriše oko određene varijable koja mu daje takvo kvalitativno određenje.

Regionalizam, kako to navode pojedini autori, upućuje na „udruživanje, projekat, saradnju, težnju, akciju i interakciju“ (Hamanaka, 2015, 391). Najevo (*Joseph S. Nye*) određenje regionalizma podrazumeva formiranje međudržavnih udruženja ili grupacija u odnosu na regionalni momenat (Nye, 1968). U odnosu na globalni nivo, regionalizam odražava „potencijalno užu međunarodnu saradnju u smislu članstva, mada ne nužno po obimu i dubini“ (Herman & Ariel, 2024, 383). Rečju, u pitanju je određena vrsta interakcije na regionalnom nivou. Prema Oksfordskom rečniku o komparativnom regionalizmu, regionalizam predstavlja „proces izgradnje i održavanja formalnih regionalnih institucija i organizacija kojima primarno rukovodi država“ (Börzel & Risse, 2016, 7). Ove regionalne institucije i organizacije karakteriše skup uspostavljenih normi, pravila i procedura kojima se formiraju određene prakse ponašanja između uključenih aktera. Međutim, kako će se ispostaviti, u slučaju energetskih regiona države nisu jedini akteri koji mogu uticati na regionalne procese. Premda države zaista jesu primarni subjekti izgradnje institucija i organizacija, ovde ne treba zanemariti značaj drugih, nedržavnih aktera koji mogu raspolagati bitnim političkim i socijalnim kapitalom i tako uticati na procese regionalizacije. Tako novije regionalne studije, za razliku od tradicionalnih, ne posmatraju nužno formalno regionalno organizovanje kao preduslov za postojanje određene forme regionalizma.

Regionalizacija, kao proces izgradnje regiona, ukazuje upravo na dinamičnu prirodu ovih entiteta. Za razliku od regionalizma koji se u literaturi uglavnom označava kao pristup „odozgo-nadole“ (engl *top-down*), regionalizacija više predstavlja procese koji se kreću u smeru

³ Reč je o značaju distinkcije podregiona u oblikovanju i implementaciji prilagođenih energetskih politika EU (Erbil & Tanrisever, 2024, 69).

„odozdo-nagore“ (engl. *bottom-up*). U pitanju su procesi „pojačanih ekonomskih, političkih, društvenih ili kulturoloških interakcija između geografski ili kulturološko susednih država i društava“ (*Ibid.*, 8). Takvi procesi su spontaniji i uključuju diverzitet nedržavnih aktera koji su u značajnijoj meri uključeni u proces izgradnje regiona. Dodatno, regionalizacija ne mora nužno proizvoditi regionalizam u smislu izgradnje formalnih institucija (*Ibid.*).

Nezavisno od disciplinarnе perspektive ili konkretne forme regionalnosti, može se zaključiti da su glavni sadržajci ovih pojmova teritorijalnost i geografska blizina, akteri i relacioni odnosi koji se uspostavljaju između njih na kvalitativno drukčiji način nego što je to slučaj sa nekim drugim nivoom analize. Otuda neophodnost da se regionalni entiteti i procesi posmatraju kao dinamične kategorije, a uključeni akteri i upravljačke prakse kao ključne analitičke varijable u rasvetljavanju određene problematike.

Konceptualizacija energetskog regionalizma

Energetska pitanja umnogome utiču na regionalne dinamike. Primera radi, energetska infrastruktura jedne države u velikoj većini slučajeva prevazilazi nacionalne granice i gradi specifične odnose (energetske) međuzavisnosti. Takva infrastruktura ima potencijal da pozitivno utiče na međudržavne odnose ili se, pak, odlikuje konfliktnim potencijalom u slučaju prethodno nerešenih međudržavnih odnosa ili nepodudaranja ciljeva energetske bezbednosti uključenih aktera. Ukoliko se takvom stanju stvari pridodaju zahtevi za očuvanjem životne sredine ili, pak, geopolitičke tenzije, smer u kom će se kretati uspostavljeni odnosi umnogome zavisi od prirode odnosa energetskog pitanja i vrste konkretnog regionalizma. Drugim rečima, upućuje se na značaj sagledavanja energetske politike kroz tzv. „sočiva regiona“ (Hancock, 2024, 283). Stoga energetski regionalizam nastoji da ispita prirodu veze između određenog energetskog pitanja, fenomena ili pojave i konkretne regionalne dinamike.

Termin *energetski regionalizam* novijeg je datuma – prvi put je upotrebljen 2015. godine kako bi ukazao na regionalnu organizaciju za obnovljivu energiju i energetska efikasnost u zapadnoj Africi (Hancock, 2015). Konkretnije, reč je o posebnoj formi regionalne integracije trinaest zapadnoafričkih država povodom pitanja obnovljive energije i klimatskih promena. Revija političkog istraživanja (engl. *Review of Policy Research*) objavila je početkom 2024. godine specijalni broj posvećen upravo temi energetskog regionalizma i eksplanatornom potencijalu ovog koncepta. Premda je termin energetskog regionalizma tek u razvojnoj fazi, kako to navode autori u ovom specijalnom broju, potrebno je ukazati na njegove intelektualne korene, ključne elemente koji ga tvore, kao i studije slučaja koje na praktičnom planu podržavaju njegov konceptualni razvoj.

Naime, prefiks „energetsko“ u energetskom regionalizmu obično upućuje na najrazličitije vidove energije (ugalj, naftu, prirodni gas, obnovljivu i nuklearnu energiju), diverzitet njenih svrha (energija za struju, transport, kuvanje, grejanje i hlađenje), ali i na energetsku infrastrukturu (postrojenja, naftovode i gasovode, brodove za transport, luke, terminale za prihvrat tečnog prirodnog gasa, električne mreže itd.) (Hancock, 2024, 285). U vezi sa tim, energetska infrastruktura centralni je deo procesa energetske regionalizacije (Johnson & VanDeveer, 2024, 290-291). Kako je prethodno predočeno, većina savremenih energetskih sistema jeste regionalne prirode, što znači da energetska infrastruktura u najvećem broju slučajeva prevazilazi nacionalne granice te na taj način formira bitne odnose energetske zavisnosti između država. Bilo da je reč o naftovodima, cevovodima, elektroenergetskim mrežama, bilo o železničkoj i lučkoj infrastrukturi za prihvrat energenata, reč je o relacionim odnosima koji uključuju veći broj aktera.⁴ Pored država, drugi akteri uključeni u ove odnose međuzavisnosti egzistiraju u vidu energetskih kompanija, razvojnih banaka, investitora, javno-privatnih partnerstava, nacionalnih i transnacionalnih regulatora i sl. (Hancock, 2024, 285). Osim toga, ove relacije obuhvataju i konkretne norme i institucije kojima se postojeći odnosi dodatno regulišu i konstruišu određene potrošačke prakse (Johnson & VanDeveer, 2024, 290-291). Najzad, energetski regionalizam nije isto što i energetska saradnja budući da potonja podrazumeva prostu trgovinu energijom između dve države koje se mogu nalaziti i u udaljenim delovima sveta (Herman & Ariel, 2024, 384). Sve ovo ukazuje na regionalni energetski sistemi prevazilaze puko određenje u smislu fizičkog, geografskog prostora i uključuju sve one bitne kvalitativne elemente koji karakterišu uspostavljene odnose na jednoj široj, društvenoj ravni, uz primarnu fokusiranost na energiju.⁵

Kada je u pitanju regionalnost u energetskim okvirima, ona obično podrazumeva (Johnson & VanDeveer, 2024, 292):

1. ishode istorijskih procesa koji su rezultat nenamernog regionalnog umrežavanja;⁶

⁴ Dodatno, ostala infrastruktura, kao što su skladišta, terminali i rafinerije, takođe predstavlja deo pomenute energetske infrastrukture budući da su ovi elementi deo lanca snabdevanja koji omogućava nesmetano saobraćanje energenata (*Ibid.*).

⁵ Možda najilustrativniji primer jeste slučaj EU, koja je, pored postojeće energetske infrastrukture, energetskim upravljanjem i politikama uspela da pod zajednički regulatorni kišobran postavi ne samo najuže jezgro evropske političke zajednice već i širi prostor koji uključuje najrazličitije eksterne partnere.

⁶ Poput uspostavljenih trgovinskih odnosa naftom ili, pak, regionalne elektroenergetske mreže.

2. preispitivanje uspostavljenih regionalnih odnosa bilo kao nusproizvoda neke kombinacije ekonomskih pitanja, geopolitičke dinamike, tehničko-tehnoloških promena ili pitanja zaštite životne sredine, bilo kao njihovo namerno preoblikovanje zarad rešavanja neke kombinacije ovih faktora;⁷
3. normativni odgovor na duboko ukorenjene obrasce proizvodnje, prenosa i potrošnje energije koji se percipiraju kao „problematicni“.⁸

Uzimajući u obzir navedene kriterijume, Džonson i Van Devir (*Johnson and VanDeveer*) konceptualizuju energetski regionalizam tako da podrazumeva neki od sledećih instituta (Johnson & VanDeveer, 2024, 292):

1. eksplicitne upravljačke aranžmane (engl. *Explicit Governance Arrangements*) koji imaju za cilj iskorišćavanje ili poboljšanje uspostavljenih prekograničnih energetskih odnosa (npr. Energetska unija);
2. regione kao konstrukte ključnih aktera (engl. *Actor-centered Regional Constructions*) koji podrazumevaju da određene grupe aktera ili institucije (uključujući tu i medije, donosiocce odluka i sl.) oblikuju određenu energetsku temu kroz prizmu regionalizma, i obratno;⁹
3. analitički alat koji služi za razumevanje određene energetske problematike kroz prizmu regionalizma.¹⁰

Imajući predočeno u vidu, regionalizam u energetskom domenu podrazumeva konstruisanje energetskog regiona u odnosu na deljeni dominantan izvor energije, u odnosu na javni diskurs kojim se oblikuje određeno energetsko pitanje i/ili u odnosu na potencijal za uspostavljanje određenih aranžmana upravljanja. Na taj način energetski regioni mogu predstavljati već definisane regione ili obuhvatiti i one jedinice izvan uspostavljenih regionalnih granica u jedan širi energetski okvir u zavisnosti od konkretnog kriterijuma klasifikacije.

U osnovi energetskog regionalizma nalazi se energija kao „pokretač procesa izgradnje regiona“ (Goldthau, Richert & Stetter, 2024, 312). Ovde termin „energija“, kako je već pomenuto, figurira kao generativni pojam koji uključuje određeni energetski resurs, infrastrukturu i/ili uspostavljene energetske odnose između određenih aktera. Obično je reč o skupu navedenih energetskih komponenti koje daju bitnu kvalitativnu karakteristiku jednom energetskom regionu.

⁷ Jedan od najboljih primera jeste primer uspostavljanja Energetske unije unutar EU, kao posledice evropskih integracija.

⁸ Ovde se uglavnom misli na korišćenje prljavih tehnologija koje zahtevaju regionalna rešenja.

⁹ Primeri ovakve dinamike jesu Južno kinesko more, Levant ili Arktik, kao geopolitički značajni energetski regioni. Ovde je zapravo reč o politizaciji (često i sekuritizaciji) određenih regiona u energetske svrhe.

¹⁰ Primer je Istočna Evropa, kako bi se ukazalo na skup energetski zavisnih jedinica jednog geografskog prostora.

Istraživanje odnosa energije i regionalizacije nije novijeg datuma. Štaviše, neretke su studije o regionalizaciji kao rezultanti tržišne integracije, pri čemu najeklatantniji primer predstavlja sama Evropska unija, odnosno njeno energetska tržište. Osim toga, energenti su vrlo često tematizovani iz geopolitičke perspektive kao objekat takmičenja između država, izrazito konfliktnog potencijala. Dodatno, teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa (TRBK) prepoznaje procese (de)sekuritizacije kao ključne u nastajanju i odvijanju regionalne (bezbednosne) dinamike. U tom smislu energetska pitanja posmatraju se kao „stvar bezbednosti“ i primarno određuju odnose između država.¹¹ I dok navedeno nije netačno, obično pomenuta gledišta energiju posmatraju kao isključivo sredstvo nadmetanja država te tako zanemaruju onu drugu vizuru koja relaciji energija-regionalizacija daje šire značenje. To šire značenje, između ostalog, podrazumeva postojanje i drugih, nedržavnih aktera, ali i praksi koje prevazilaze tradicionalno bezbednosne i državocentrične. Drugim rečima, različiti akteri se prema određenom energetskom pitanju odnose na različite načine, dok svi imaju zajednički cilj – da tu energiju učine „upravljivom“ (Goldthau, Richert & Stetter, 2024, 314). Energetskim pitanjima nikada se ne „upravlja“ isključivo i samo iz bezbednosne ili ekonomske perspektive; ovde je pre reč o „energetskoj logici“ koja uključuje bezbednosnu, ekonomsku, klimatsku, regulatornu, tehnološku.¹² Kako to navode Herman i Ariel (*Herman and Ariel*), na proces energetske regionalizacije utiču mnoge varijable, uključujući tu „trgovinske tokove, vrste roba, upravljačke strukture, kao i institucije, odnosno njihovu formalnost i dubinu“ (Herman & Ariel, 2024, 383). Otuda diverzitet različitih „logika upravljanja“ u zavisnosti od postojanja različitih sfera iz kojih dolaze zainteresovani akteri.

Ono što kvalitativno određuje energetski regionalizam u praksi jeste i vremenski momentum u okviru koga određeno energetska pitanje postaje „pretežno“ unutar regionalne dinamike. I dok prirodni gas transportovan gasovodima povezuje nekoliko država u jedinstven odnos energetske međuzavisnosti, a celokupna gasovodna infrastruktura ima značajan uticaj na regionalnu bezbednosnu dinamiku, čini se da sve zastupljenija diverzifikacija opcija njegovog snabdevanja umanjuje značaj te regionalne dimenzije (Šekarić Stojanović, 2022).¹³ Međutim, energetska tranzicija i prelazak na obnovljive izvore energije otvara diverzitet opcija po pitanju

¹¹ Očigledan primer jesu odnosi između EU i Rusije povodom prirodnog gasa, odnosno sekuritizacija evropske energetske zavisnosti od Rusije i preduzimanje specijalnih mera u cilju minimizacije takve zavisnosti.

¹² Ovo, naravno, ne znači da energija prestaje da bude bezbednosno pitanje – ona je vrlo verovatno sve vreme sekuritizovana. Ovde je reč o tome da se takvim pitanjem može upravljati i na drukčiji način, pored bezbednosnog.

¹³ Ovde se prvenstveno misli na tečni prirodni gas i činjenicu da njegovo dopremanje čini državu slobodnijom u smislu opcija koje joj stoje na raspolaganju.

regionalnog umrežavanja. Premda su obnovljivi izvori energije više disperzivni u odnosu na tradicionalna fosilna goriva, regionalna dimenzija ovih odnosa prvenstveno se odnosi na električnu energiju koja se prenosi regionalnim elektroenergetskim sistemima. Struja generisana iz obnovljivih izvora energije, dakle, distribuirana se putem elektroenergetske infrastrukture koju karakteriše regionalna priroda, a decentralizovani karakter upravljanja obnovljivom energijom i uključenost lokalnijih aktera u ove procese otvara prostor za uticaj na državne energetske politike (Šekarić Stojanović, 2022). Tako energetska tranzicija i insistiranje na većem udelu OIE otvaraju nove mogućnosti regionalnog umrežavanja državnih i nedržavnih aktera u domenu energetike, čiji uticaj na regionalne procese tek treba istražiti.

Insistiranje na „energetskom“ u analizi određene regionalne problematike ne znači nužno insistiranje na analitičkom redukcionizmu – ovde je prvenstveno reč o imenovanju pretežnog činioca neke regionalne formacije i posledicama koje takvo konstruisanje (regiona) nosi sa sobom. Obično tako konstruisan energetska region podrazumeva već postojeće preduslove bivanja regionom, bilo u geografskom, ekonomskom ili bezbednosnom smislu – energetska pitanja mu samo daje pretežnu kvalitativnu regionalnu karakteristiku. U zavisnosti od toga koje se energetska pitanja smatra ključnim, odnosno upravljivim unutar jedne regionalne dinamike (resurs, infrastruktura ili određeni energetska „problem“), moguće je mapirati i konkretne energetske regione u praksi. I dok kriterijumi analize nisu definitivni, oni uglavnom uključuju određeni upravljački aranžman usmeren na rešavanje određene energetske problematike ili, pak, diskurzivne prakse različitih aktera kojima se konstruiše takav region. U vezi sa tim, u narednom delu teksta predstavljeno je nekoliko energetska regiona shodno navedenim kriterijumima.

Energetski region: primeri iz prakse

Fokus ovog dela rada jesu tzv. energetska regiona širom sveta. Operacionalizacija energetska regiona u praksi podrazumeva mapiranje konkretnih slučajeva energetska regionalnih tvorevina, poput onih u Južnoj Africi, Evropi ili Istočnom Mediteranu. Stoga je cilj ovog dela članka da rasvetli postojeće primere energetska regiona, odnosno regionalnog energetska grupisanja u praksi.

Kako se na osnovu predložene analize može primetiti, regiona su pre procesi negoli (fizički) zadati prostori. To pretpostavlja dinamičnu prirodu ovih entiteta pre nego statičnu u smislu granica, aktera i institucija koje ih čine. Dodatno, literatura sugeruje da analiza sprovedena iz ugla energetska regionalizma mora biti u toku sa tehničko-tehnološkim razvojem kako bi se moglo proceniti na koji način se taj razvoj oslikava na regionalni nivo (Hancock, 2024, 287). Primera radi, tehnologija zelenog

vodonika ili, pak, geološko skladištenje ugljenika (engl. *carbon capture and storage*) predstavljaju vidove novih tehnologija čiji uticaj na regionalnu dinamiku tek treba ispitati. Ovde dodatno treba uključiti i tekući proces energetske tranzicije i rasvetliti načine na koji regioni i potreba za povećanjem OE i zaštitom životne sredine međusobno interaguju. Bilo kako bilo, ovakvi intelektualni doprinosi ukazuju na to da određeni energetske resursi i druga energetska pitanja mogu imati dalekosežnije posledice po regionalnu dinamiku nego što se to isprva smatralo.

Kako je prethodno pomenuto, u osnovi energetskeg regiona nalazi se energija (najčešće energetske resurs ili infrastruktura) koja zbog svojih materijalnih svojstava predstavlja predmet različitih praksi upravljanja (Goldthau, Richert & Stetter, 2024, 316). Drugim rečima, na delu je „energizacija“ regiona gde određena energetska problematika postaje ključni objekat regionalnog upravljanja. Energetske region, stoga, definiše se kao „regionalni kompleks upravljanja energijom definisan trajnim, subglobalnim i geografski koherentnim energetskekim međuzavisnostima i političkim obrascima koji se formiraju oko njih“ (Richert, 2015, 1). U takvom kompleksu ključni su odnosi međuzavisnosti koji se uspostavljaju između različitih aktera, a od prirode i cilja upravljačkih praksi koje egzistiraju u takvom okruženju zavisi i priroda samog energetskeg regiona. U vezi sa tim, pitanje koje se nužno ispostavlja kreće se na spektru konflikt-saradnja, odnosno da li ovi regioni produkuju konflikte ili ih mogu ublažiti? (Hancock, 2024, 286) Upravljačke prakse koje su na delu u jednom energetskekom regionu mogu težiti istom cilju ili, pak, biti međusobno antagonizovane, što opet dovodi do novih praksi upravljanja. Dodatno, u zavisnosti od toga koje se pitanje smatra predmetom upravljanja u regionu, različite vrste aktera smatraće se članovima tog regiona. U vezi sa tim, u slučaju da je energija ključni objekat upravljanja, pored država, verovatno je da će i ekonomski akteri biti podjednako značajni, ako ne i značajniji. Stoga je analitički reduktivno smatrati isključivo državne aktere i njihove bezbednosne prakse ključnim u ovakvim regionalnim procesima.

Pored samog objekta upravljanja, kontinuirana diskurzivna praksa kojom se određeni prostor definiše kao energetske region takođe je bitan element procesa regionalizacije u energetskekom domenu. U vezi sa tim, grupa autora navodi kako turske pretenzije da bude regionalno energetskeko čvorište predstavljaju dobar primer prilagođavanja granica regiona (Goldthau, Richert & Stetter, 2024, 316). Naime, za razliku od Turske shvaćene kao države izolatora između evropskeg i bliskoistočne regionalnog bezbednosnog (pot)kompleksa, Turska sada, kako to navode autori, ima za cilj da postane središte novog (energetskeg) regiona koji obuhvata Evropu, Centralnu Aziju i Bliski istok (Buzan & Wæver, 2003) (Goldthau, Richert & Stetter, 2024, 316). U središtu tog novog regiona nalazi se upravo energija (odnosno prirodni gas i gasovodna infrastruktura), koja

bi Turskoj omogućila da postane ključna poveznica između evropskih potrošača i azijskih energetskih proizvođača. Na taj bi način Turska, prethodno shvaćena kao država izolator, sada imala aktivniju ulogu u regionalnom upravljanju konkretnim energetskim pitanjem.

Kada je reč o primerima energetskih regiona, možda Energetska unija, odnosno njeno energetsko tržište, predstavlja najeklatantniji primer regionalnog energetskog grupisanja u praksi. Evropski energetski prostor primarno definišu institucije, norme, infrastruktura, jednom rečju – upravljanje. Pored samog jezgra EU koje čine države članice, evropsko energetsko upravljanje preliva se i na periferne delove Unije. Činjenica da ova dva kontingenta država, u manjoj ili većoj meri, dele evropski energetski *acquis communautaire* opravdava njihovo neodvojivo tematizovanje kao jednog energetskog regiona. U tom smislu govori se o evropskom energetskom regionalizmu koji je „nameran“ proces, dirigovan „odozgo“ (*top-down*) i formalno uređen oko EU. Kao takav, obuhvata države članice EU i zemlje Energetske zajednice, odnosno Zapadni Balkan i istočno „energetsko susedstvo Rusije“. (Herman & Ariel, 2024, 387). Tekući procesi evro- i energetske integracije i energetske tranzicije čine ove grupe država isuviše povezanim da bi se mogle separatno posmatrati. Infrastrukturni energetski projekti na ovim prostorima i usvajanje evropskog energetskog legislativnog okvira od strane država kandidata predstavljaju značajne integrativne korake perifernih delova Unije u evropski energetski prostor. U tom smislu, regulisana su gotovo sva energetska pitanja, počev od tržišta električne energije i gasa, preko obnovljive energije i energetske efikasnosti, do energetske statistike i klimatskih pitanja (*Ibid.*, 392). I dok države članice *a priori* usklađuju svoja nacionalna rešenja sa evropskim, za zemlje Energetske zajednice to predstavlja neizostavan deo daljih integrativnih aktivnosti na planu uključivanja u evropski energetski prostor. Drugim rečima, ovaj mehanizam obavezivanja predstavlja „pokretnu metu“ u smislu svoje dinamičnosti te tako zahteva konstantno prilagođavanje obavezama i njihovo ažuriranje u skladu sa razvojem evropskog energetskog *acquis*-a (*Ibid.*). S druge strane, unutar ovog šireg evropskog energetskog regiona moguće je identifikovati i određene podregione u zavisnosti od kriterijuma regionalnosti koji se posmatra. Tako se može govoriti o Baltiku ili Zapadnom Balkanu kao svojevrsnim podregionima u energetskom smislu. Svakako, kriterijum analize u konkretnom slučaju ispostavlja i analitički alat koji će se koristiti u istraživačke svrhe.

Početakom dvehiljaditih godina nalazišta prirodnog gasa u području istočnog Mediterana trasirala su kasnija tumačenja ovog područja kao novog energetskog regiona, koji bi obuhvatao „geopolitički luk od Grčke do Izraela“ (Tsafos, 2019). Energija, dakle, deluje kao katalizator društveno-političkih promena utičući na regionalnu dinamiku i koheziju i na ovom prostoru. Tako grupa autora u svom radu o konstruisanju novog energetskog regiona na prostoru istočnog Mediterana predlaže termin

„energizacija“ regiona, koji bi označio potencijal energetske resursa da doprinose transformaciji političkih i društvenih procesa unutar jednog regiona (Goldthau, Richert & Stetter, 2024). Dakle, konkretan energent – u ovom slučaju prirodni gas – predstavlja determinišući faktor jedne regionalne formacije. Kao što se može primetiti, ovako konstruisani region pre je dinamična nego statična pojava. Prema mišljenju ovih autora, energija nije samo jedan od alata koji kreatori politika koriste kako bi održali ili promenili uspostavljenu regionalnu dinamiku već je „činilac za sebe, koji pokreće nove oblike regionalnog povezivanja i doprinosi pojavi inovativnih obrazaca upravljanja“ (*Ibid.*, 311). Ovaj transformativni potencijal energetske resursa nije ograničen na granice već postojećih regiona; u tom smislu, energetske regionalne formacije mogu biti uže ili šire konstruisane u odnosu na već postojeće regione, u zavisnosti od uključenih aktera i formi institucionalizacije njihovih odnosa. Dodatno, takva formacija nadilazi primarno bezbednosne prakse koje sprovode državni akteri i obuhvata širi dijapazon najrazličitijih subjekata (među kojima su države samo jedan od njih) (*Ibid.*, 310). To konkretno znači da, i pored toga što energetske regioni baštine bezbednosne prakse budući da vlade zaista jesu jedan od ključnih aktera regionalne dinamike, oni dodatno uključuju i druge prakse upravljanja (poput pravnih ili ekonomskih) s obzirom na to da uključuju i one aktere koji dolaze i iz drugih sektora (poput kompanija, investitora, potrošača, regulatora (*Ibid.*, 311-312). Na taj način uspostavljaju se inovativni oblici upravljanja koji se sektorski prepliću, što dovodi do jednog sublimata upravljačkih praksi.¹⁴ Autori ove procese nazivaju „energetskom logikom“, a u njihovoj osnovi leže nedržavne upravljačke prakse koje su omogućile da se potencijalno otvoreni geopolitički sukob (izrazito državna praksa) oko nalazišta prirodnog gasa pretvori u „tihu“ formu takmičenja između nekoliko državnih i nedržavnih aktera (*Ibid.*, 312). Sve ovo ukazuje na to da je energetska problematiku neophodno izučavati izvan tradicionalnih okvira koje postavljaju studije međunarodnih odnosa.

U svom radu o afričkim regionalnim elektroenergetskim zajednicama (engl. *power pools*) Ketlin Henkok (*Kathleen J. Hancock*) ispituje način na koji su političke i institucionalne okolnosti iz perioda dekolonizacije oblikovale današnje afričke energetske zajednice i postavlja pitanje da li je njihova trenutna forma optimalna za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja i energetske tranzicije (2024). Nepouzdanost snabdevanje električnom energijom na afričkom kontinentu rezultiralo je uspostavljanjem pet regionalnih elektroenergetskih zajednica tokom šezdesetih godina prošlog veka u cilju povezivanja elektroenergetskih mreža država i kreiranja tržišta

¹⁴ Kako autori navode, ovakav diverzitet aktera i praksi rezultira dinamikom koja se razlikuje od bezbednosnih, koje tradicionalno podrazumevaju direktnu konfrontaciju među državama, dajući tržištu egalitarno važnu ulogu u međudržavnoj konkurenciji oko resursa.

za prekograničnu trgovinu električnom energijom.¹⁵ Glavni problem trenutnog stanja koji autorka identifikuje jeste to što je energetska funkcija pridodata postojećim institucijama, formiranim u periodu dekolonizacije, bez uzimanja u obzir specifičnosti afričkih energetske potreba. Ovakva „veštačka“ energetska regionalizacija rezultat je drukčijih interesa, koji ne sadrže energetske, te ne predstavlja optimalno grupisanje članica jednog regiona (Hancock, 2024, 348). Autorka, stoga, zaključuje kako postojeća rešenja nisu održiva te predlaže preusmeravanje investicija sa regionalnih na bilateralne aranžmane, kao i u decentralizovane elektroenergetske sisteme. Na ovom primeru uočava se kako nekada *top-down* pristup u izgradnji regiona može zanemariti primarne potrebe članica regiona te onemogućiti razvoj energetskeg potencijala koji se nalazi u osnovi regionalne dinamike.

Premda lista potencijalnih energetskeg regiona širom sveta nije iscrpna, pregled ova tri primera dozvoljava izvođenje određenih zaključaka. Dok osnovu Evropskog energetskeg regiona čini viša, nadnacionalna forma integracije i pravno obavezujući korpus akata, čini se da istočni Mediteran svoju energetskeg „regionalnost“ crpi iz kvalitativno drukčijih konstituenata. Za razliku od Evropskog, koga karakterišu energetskeg upravljanje, uspostavljena tržišna pravila, zajedničke institucije i uniformni legislativni energetskeg okvir, istočnomediterranski energetskeg region više predstavlja „odozdo-nagore“ formu regionalizacije, uz naglašavanje diskurzivnih praksi državnih i nedržavnih aktera koje energiju (a ne bezbednost) čine ključnim pitanjem upravljanja (Huda, 2025). Dodatno, na primeru afričkih regionalnih elektroenergetskeg zajednica uočava se kako nekada „nametnuta“ regionalizacija može otežati razvoj energetskeg potencijala unutar određene regionalne dinamike. Predočeni primeri ukazuju na diverzitet kriterijuma bivanja energetskeg regionom, što, posledično, otvara mogućnost za tematizovanje drugih regiona na sličnim osnovama. U tom smislu, analitički je značajno izučavati energetskeg regionalnost svakog pojedinačnog slučaja, odnosno mapirati ključne razloge regionalizacije, uključene aktere i prakse upravljanja, uključene institucije i prirodu uspostavljenih odnosa.

Zaključna razmatranja

U ovom radu analizirana je uloga energetskeg pitanja u procesima regionalizacije, kao i način na koji regionalni okviri interaguju sa energetskeg pitanjima. U vezi sa tim, cilj ovog rada bilo je rasvetljavanje porekla koncepta energetskeg regionalizma, identifikacija njegovih

¹⁵ U pitanju su Južnoafrička, Centralnoafrička, Istočnoafrička, Zapadnoafrička i Severnoafrička elektorenergetska zajednica, koje obuhvataju regionalne elektorenergetske mreže i njima pripadajuća tržišta električne energije.

disciplinarnih elemenata, kao i ukazivanje na istraživački potencijal ovog koncepta navođenjem slučajeva u praksi.

U osnovi koncepta energetskog regionalizma nalazi se stav da energija ima potencijal uspostavljanja i prekrajanja uspostavljenih regionalnih granica i obrazaca. U vezi sa tim, regioni su pre dinamične nego statične kategorije, tim pre što na regionalnu dinamiku utiče diverzitet aktera, praksi upravljanja i normi kojima se regulišu takvi odnosi. I dok države i dalje ostaju pretežni akter regionalnih dinamika, koncept energetskog regionalizma priznaje značaj i drugim, nedržavnim akterima i njihovim praksama upravljanja koje prevazilaze one tradicionalne, državocentrične.

Premda je energetski regionalizam u samom začetku svog konceptualnog razvoja, strukturalni faktori međunarodne zajednice ukazuju na neophodnost isticanja važnosti energetskih pitanja povezanih sa procesima regionalizacije na nešto „više“ nivou od dosadašnjih. I dok energetski regionalizam, po uzoru na „klasičan“ regionalizam, podrazumeva deljenje određenih atributa karakterističnih za grupu država, ono što ga čini distinktivnim u odnosu na tradicionalne regionalne studije jesu forme regionalnog umrežavanja koje ne moraju nužno rezultirati formalizovanim udruživanjem. U središtu ovog koncepta, kako je pomenuto, jeste stav da određena energetska pitanja mogu imati transformativne implikacije na društvenu i političku dinamiku regiona, odnosno da mogu delovati kao važan drajver regionalnih procesa. Možda najbitniji analitički potencijal ovog koncepta jeste u činjenici da energetski region, u izgradnji jedne regionalne formacije, priznaje važnost onim akterima koji, pored država, svojim upravljačkim praksama utiču na procese regionalizacije. U tom smislu nedržavni akteri, energetske kompanije, nacionalni i transnacionalni regulatori čine bitne aktere regionalnih procesa, okupljenih oko određenog energetskog resursa ili infrastrukture kao najznačajnijeg drajvera tih odnosa. Bilo da je reč o konkretnom energetskom projektu usmerenom na prekograničnu energetska infrastrukturu, bilo o diskurzivnim praksama različitih aktera kojima se konstruiše energetski region, bilo o upravljačkim aranžmanima kojima se dotiče određena energetska problematika, energetski regionalizam pruža plodno tle za preispitivanje relacija između ključnih energetskih pitanja i postojećih regionalnih dinamika širom sveta.

Na kraju, potencijalna ograničenja ovog koncepta izvire iz samog energetskog determinizma – insistiranje na energetskom može zamagliti diverzitet faktora koji utiču na konstruisanje jednog regiona. Međutim, energetski regionalizam ne zahteva nužno isključivanje ostalih preduslova bivanja regionom. Ovde je prvenstveno reč o sublimaciji ključnih energetskih pitanja koja daju kvalitativno novo značenje jednom regionu. Svakako, konceptualna nerazvijenost pojma predstavlja poziv za dalje razvijanje i preispitivanje energetskog regionalizma te ispitivanje

njegovog eksplanatornog potencijala, dokumentovanje dubinskih studija slučaja i komparativnih istraživanja.

Rad je nastao u okviru istraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2025. godine”, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2025. godine (evidencioni broj: 200041)

Bibliografija

- Börzel, Tanja A. & Thomas Risse. 2016. "Introduction: Framework of the Handbook and Conceptual Clarifications". In: *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*, Tanja A. Börzel & Thomas Risse (eds.). Oxford University Press, Oxford, 3-15.
- Buzan, Barry & Ole Wæver. 2003. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Erbil, Eray & Oktay Tanrıseven. 2024. "Energy Regionalism in Wider Europe: Sub-Regional Energy Dynamics and the EU's Eastern Partnership". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 23(1): 67-100.
- Goldthau, Andreas C., Joern Richert & Stephan Stetter. 2024. "Leviathan Awakens: Gas Finds, Energy Governance, and the Emergence of the Eastern Mediterranean as a Geopolitical Region". *Review of Policy Research* 41(2): 310-328.
- Hamanaka, Shintaro. 2015. "What is Subregionalism? Analytical Framework and Two Case Studies from Asia". *Pacific Focus* 30(3): 389-414.
- Hancock, Kathleen J. 2015. "Energy regionalism and diffusion in Africa: How political actors created the ECOWAS Center for Renewable Energy and Energy Efficiency". *Energy Research & Social Science* 5: 105-115.
- Hancock, Kathleen J. 2024. "Introduction to the Special Issue on energy regionalism". *Review of Policy Research* 41(2): 282-289.
- Hancock, Kathleen J. 2024. "Electric regionalism: Path dependence, development, and the African power pools". *Review of Policy Research* 41(2): 347-368.
- Hancock, Kathleen J., Stefano Palestini & Kacper Szulecki. 2020. "The Politics of Energy Regionalism". In: *The Oxford Handbook of Energy Politics*, Kathleen J. Hancock & Juliann E. Allison (eds.). Oxford University Press, Oxford, 172-195.
- Herman, Lior & Jonathan Ariel. 2024. "Comparative Energy Regionalism: North America and the European Energy Community". *Review of Policy Research* 41(2): 382-404.

- Huda, Mirza Sadaqat. 2025. "The geopolitics of energy regionalism in Central Asia and Southeast Asia". *International Affairs* 101(4): 1279-1299.
- Johnson, Corey & Stacy D. VanDeveer. 2024. "Energy Regionalisms in Theory and Practice". *Review of Policy Research* 41(2): 290-309.
- Lipovac, Milan. 2016. *Nacionalna bezbednost Republike Srbije u regionalnom bezbednosnom potkompleksu Zapadni Balkan*. Doktorska disertacija. Fakultet bezbednosti, Beograd.
- Nye, Joseph S. 1968. *International Regionalism*. Little, Brown and Co., Boston.
- Richert, Jörn. 2015. *Is Turkey's Energy Leadership Over Before it Began?* Istanbul Policy Center, Istanbul. Pristupljeno 29/4/2025. <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20200324-15032133.pdf>.
- Tsafos, Nikos. 2019. "Can the East Med Pipeline Work?". Center for Strategic & International Studies, Washington. Pristupljeno 11/4/2025. <https://www.iene.eu/can-the-east-med-pipeline-work-p5043.html>.
- Šekarić Stojanović, Nevena. 2022. "The geopolitics of renewables and the place of the Western Balkans". *The Review of International Affairs* 73(1186): 105-124.
- Šekarić Stojanović, Nevena. 2022. „Energetska bezbednost Evropskog regionalnog bezbednosnog kompleksa: sekuritizacija ruskog prirodnog gasa i potencijali za transformaciju kompleksa”. Doktorska disertacija. Fakultet bezbednosti, Beograd.